

Αστικός πολιτισμός και τρόπος ζωής: Κριτική και αντιστάσεις

γράφει ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΟΥΦΤΑΣ*

Τα *Τετράδια Μαρξισμού*, στο παρόν τεύχος, επιχειρούν να ανοίξουν τη συζήτηση για το ζήτημα του πολιτισμού. Είναι αυτονόητο ότι η θεματική αυτή δεν μπορεί να εξαντληθεί σε ένα τεύχος, τόσο λόγω του εύρους της όσο και εξαιτίας της διεπιστημονικότητάς της. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο προσπαθήσαμε να συμπεριλάβουμε μια όσο το δυνατόν ευρύτερη παλέτα επιμέρους ζητημάτων, μέσα από τα οποία θα μπορέσει να αναδειχθεί πολύπλευρα η διαλεκτική σχέση του πολιτισμού με τις κοινωνικές συνθήκες, οι απελευθερωτικές του δυνατότητες και τα όριά τους.

Το αφιέρωμα ξεκινάει με το άρθρο του **Βασίλη Μηνακάκη**, ο οποίος εστιάζει στη σχέση της διαδικασίας παραγωγής και των μοντέλων οργάνωσης της εργασίας με τον τρόπο ζωής και την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Ακολουθώντας την εξελισσόμενη σχέση τους κατά τις διάφορες ιστορικές φάσεις των καπιταλιστικών σχέσεων, επιχειρεί να αναδείξει την πορεία και τα χαρακτηριστικά τις δυναμικής αλληλεπίδρασής τους. Ο συγγραφέας προσπαθεί να καταδείξει πώς η τυπική διαπλοκή των μοντέλων εργασίας με τον τρόπο ζωής μετατρέπεται σε «πραγματική» διαπλοκή, καθώς βαθαίνει η ουσιαστική

υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο, ακολουθώντας τις διευρυνόμενες ανάγκες εντατικής επέκτασης του καπιταλισμού. Κλειδί στην κατανόηση αυτής της δυναμικής διαδικασίας αποτελεί ο ρόλος της κατανάλωσης στην σύγχρονη κοινωνία και η συνάφειά της με το πεδίο της παραγωγής. Οι εργαζόμενοι, μας λέει ο Β. Μηνακάκης, μετατρέπονται διαρκώς σε καταναλωτές, για να καλύψουν στρεβλές ανάγκες, που στην πραγματικότητα αποτελούν ανάγκες για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου.

Ο **Γιώργος Λεκουρίτης** συνδέει στο άρθρο του την επικράτηση αυτού του αστικού πολιτισμού της άκρατης κατανάλωσης με τη σύγχρονη κρίση της κεφαλαιοκρατίας. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι δεν είναι δυνατή η σφαιρική κατανόηση της επίδρασης της κρίσης στην καθημερινότητα των ανθρώπων με την αποσπασματική εικόνα των στενών και εξειδικευμένων προσεγγίσεων. Αντίθετα, προτείνει μια ολιστική μέθοδο που θα επιτρέψει την καλύτερη κατανόηση των βαθύτερων διεργασιών που συντελούνται στο πλαίσιο του πολιτισμικού και οικονομικού συστήματος. Η προσέγγιση που προτείνει, η συστημική-διαλεκτική προσέγγιση, υποδεικνύει έναν καθολικό τρόπο για την υπέρβαση της κρίσης. Απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή της μεθόδου είναι η υπέρβαση του πολιτισμού της εκμετάλλευσης

και του ατομισμού και η ανάδειξη ενός νέου παραδείγματος, που θα προτάσει την ανάπτυξη των ήπιων δεξιοτήτων της συνεργασίας και της συνολικής χειραφέτησης-ενδυνάμωσης του κοινωνικού ατόμου.

Το άρθρο του **Κώστα Τριχιά** εμβαθύνει πάνω στο ζήτημα του προσδιορισμού των αναγκών. Μπορεί η διαρκής δημιουργία νέων αναγκών στον καπιταλισμό, με στόχο την αύξηση της κατανάλωσης, να καλύψει τις πραγματικές ανάγκες του ανθρώπου; Κατά τον συγγραφέα, η απάντηση είναι σίγουρα αρνητική. Στο άρθρο διατυπώνονται σκέψεις για μια προγραμματική εμβάθυνση μιας σύγχρονης απελευθερωτικής απάντησης ενταγμένης στον ορίζοντα μιας κομμουνιστικής κοινωνίας, όπου πυρήνας της θα είναι ο «πλούσιος σε ανάγκες άνθρωπος».

Αναπόσπαστο κομμάτι του σύγχρονου αστικού πολιτισμού αποτελούν και τα σύγχρονα διαδικτυακά μέσα επικοινωνίας. Η **Αρχοντούλα Βαρβάκη** και ο **Αλέξανδρος Μινωτάκης** επιχειρούν να αποδομήσουν τις δύο κυρίαρχες οπτικές του τεχνολογικού ντετερμινισμού: την αφελή ευφορία σχετικά με τη δυνατότητα των νέων μέσων επικοινωνίας να αναβαθμίσουν τη δημοκρατία και τη συνακόλουθη τεchnοφοβία, η οποία αποδίδει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης την κρίση της αστικής δημοκρατίας και πολιτικής. Τα δύο αυτά ρεύματα αποκόπτουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και επικοινωνίας από το ιστορικό και κοινωνικό τους πλαίσιο, επιτελώντας μια διπλή ιδεολογική λειτουργία: α) εμφανίζοντας τους χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως ένα ομοιογενές σώμα και β) φετιχοποιώντας τις νέες τεχνολογίες. Οι συγγραφείς επιχειρούν να κάνουν και ένα βήμα παραπάνω· επιχειρούν να σκιαγραφήσουν και ορισμένες μεθοδολογικές αρχές πάνω στις οποίες θα μπορούσε να στηριχτεί μια μαρξιστική ανάλυση των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας.

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, βέβαια, δεν αφορούν μονάχα τον τρόπο επικοινωνίας, αλλά και τον τρόπο διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου. Με

αφετηρία το έργο του Λεφέβρ, η **Ελένη Τριανταφυλλοπούλου** ερευνά την έννοια του ελεύθερου χρόνου ως προϊόν πολιτισμού στον σύγχρονο καπιταλισμό και ιδιαίτερα στην εποχή της κρίσης. Εστιάζοντας στη νεολαία, εξετάζει τις αλλαγές που οι ριζικοί μετασχηματισμοί στο εργασιακό τοπίο επιφέρουν στην έννοια του ελεύθερου χρόνου. Στη συνέχεια, η συγγραφέας δείχνει τους τρόπους με τους οποίους η μαζική κουλτούρα και η κατανάλωση χειραγωγούν και ελέγχουν τον ελεύθερο χρόνο και πώς τα πρότυπα διασκέδασης και ψυχαγωγίας διαμορφώνονται τελικά ως «φανταστικό ανεστραμμένο είδωλο» της καθημερινότητας. Το άρθρο τελειώνει με την επισήμανση ότι η επαναστατική θεωρία και η κομμουνιστική Αριστερά οφείλουν να αναμετρηθούν με όλα τα πεδία έκφρασης των πολυάριθμων μορφών της ανθρώπινης αλλοτρίωσης.

Τη σκυτάλη παίρνει το άρθρο της **Πέπης Ρηγοπούλου**, στο οποίο εξετάζεται η ανάπτυξη των «πολιτισμικών σπουδών» (cultural studies), της συγκεκριμένης προσέγγισης δηλαδή στο πεδίο των σπουδών για τον πολιτισμό που ανέδειξε η λεγόμενη «σχολή του Μπέρμπιχαμ». Η προσέγγιση αυτή διαμορφώθηκε κατά την περίοδο της ανάδυσης των αντι-ιμπεριαλιστικών κινήματων του 20ού αιώνα, ως τάση αμφισβήτησης του παραδοσιακού επιστημονικού «δυτικού κανόνα», επιχειρώντας να επανασυνδέσει τον πολιτισμό με το πολιτικό και το οικονομικό, παίρνοντας αποστάσεις από τον οικονομικό ντετερμινισμό, αξιοποιώντας στοιχεία από άλλους κλάδους, όπως αυτόν της ψυχανάλυσης και εστιάζοντας στο προσωπικό/αυτοβιογραφικό στοιχείο. Ωστόσο, κατά τη συγγραφέα, η αλλαγή του ιστορικού πλαισίου και η ηγεμονία της λογικής του «πολέμου των πολιτισμών» τείνει να μεταβάλλει την τάση αυτή σε «έναν νέο δυτικό και, μάλιστα, ιμπεριαλιστικό κανόνα». Στη μεταβολή αυτή σημαντικό ρόλο παίζουν, πέρα από τη σχηματική α-ιστορική χρήση των θέσεων της «σχολής του Μπέρμπιχαμ», η έλλειψη «πολιτισμικού βάθους, ο κατακερματισμός του πολιτικού

και του ψυχικού στοιχείου και μια ρητορική περί δικαιωμάτων που υπηρετεί συμφέροντα και όχι δικαιώματα».

Στη συνέχεια, το αφιέρωμα επικεντρώνεται γύρω από την τέχνη ως στοιχείο του πολιτισμού. Η **Μαρία Κασίτα** εξετάζει στο άρθρο της τη δημοφιλή μουσική ως κοινωνικό φαινόμενο. Αρχικά, παρουσιάζει την ιστορική διαδρομή του ορισμού της κουλτούρας και τη διεπιστημονικότητα του όρου και διερευνά αν και σε ποιο βαθμό η δημοφιλής κουλτούρα και, κατ' επέκταση, το δημοφιλές τραγούδι (πρέπει να) ταυτίζεται με την εμπορευματοποίηση και τη μαζική κουλτούρα. Σε αυτή τη βάση, εξετάζεται στο άρθρο το δημοφιλές τραγούδι στην Ελλάδα. Αναδεικνύεται η σύνδεση του όρου «λαϊκός» με τον όρο «δημοφιλές τραγούδι» και τεκμηριώνεται η θέση της συγγραφέα ότι «δημοφιλές τραγούδι» δεν είναι μόνο τα εκάστοτε σουξέ της κάθε εποχής, καθώς η μουσική βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη και μετασχηματισμό. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα το «δημοφιλές τραγούδι» ενσωμάτωνε ποικίλες πολιτισμικές επιρροές από άλλες χώρες, ζυμώνοντας υπερτοπικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά και δημιουργώντας νέες μορφές καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Το νήμα πιάνει ο **Γιώργος Σαγκριώτης**, ο οποίος εμβαθύνει στο ζήτημα της εμπορευματοποίησης της τέχνης στο πλαίσιο της κοινωνικής και αισθητικής θεωρίας. Η εμπορευματοποίηση, κατά τον συγγραφέα, αφορά «τη σταδιακή υποταγή όλων των πεδίων παραγωγής στο κυρίαρχο καπιταλιστικό μοντέλο και, από την άλλη, τη διαμόρφωση ενός ειδικού ύστερου τύπου του καπιταλισμού ως μαζικής κοινωνίας». Το άρθρο παρουσιάζει την διένεξη των κριτικών της πολιτιστικής βιομηχανίας. Από τη μία, κυρίως με βάση τη «σχολή της Φρανκφούρτης», ενώ η τέχνη μοιάζει να χάνει την αυτονομία της, υποτασσόμενη στην οικονομική αναγκαιότητα, από την οποία, κατά τα άλλα, τα προϊόντα της εξαιρούνται, ο φετιχιστικός χαρακτήρας τον οποίο προσλαμβάνει ως εμπόρευμα συνιστά ήδη γνώρισμα της καλλιτεχνικής αυτονομίας. Από την άλλη, οι κρι-

τικοί αυτής της κριτικής αναγνωρίζουν ότι μπορεί να υπάρχει και μια δυναμική απελευθέρωσης μέσω της εμπορευματοποίησης.

Ο **Βασίλης Τσιράκης**, με ένα στοχαστικού τύπου δοκίμιο, επιχειρεί να εντοπίσει και να απαντήσει σε δώδεκα θεμελιώδη ερωτήματα που έχουν ταλανίσει και συνεχίζουν να ταλανίζουν τον κόσμο της τέχνης. Με τα δύο πρώτα ερωτήματα πραγματεύεται τη σχέση της τέχνης με την κοινωνική πραγματικότητα. Εξετάζεται το αν η τέχνη αποτελεί απλή αντανάκλαση της κοινωνικής πραγματικότητας ή αυθεντική μορφή αυτοέκφρασης, πώς η χρονικότητα και το ιστορικό πλαίσιο επιδρούν στην αίσθηση του ωραίου και αν η τέχνη αποτελεί μια μονοσήμαντη έκφραση των κυρίαρχων τάξεων ή είναι το γέννημα έντονων ιστορικών και

κοινωνικών διεργασιών. Αυτά τα ερωτήματα καθορίζουν αν και υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί η εργατική τάξη να παράγει τέχνη και το πώς επηρεάζουν οι νέες τεχνολογίες τη δυνατότητα αυτή. Κατόπιν, ο συγγραφέας καταθέτει τις σκέψεις του σχετικά με το νόημα της στρατευμένης τέχνης και το ρόλο της, τη σχέση του δημιουργού με το έργο του, τα κριτήρια με βάση τα οποία ένα έργο τέχνης μπορεί να θεωρηθεί λαϊκό και τη διαλεκτική σχέση μεταξύ μορφής και περιεχομένου. Τέλος, το κείμενο πραγματεύεται το ρόλο της τέχνης στην εποχή της κρίσης και τις δυνατότητές της να συμβάλει σε μια διαδικασία κοινωνικής αλλαγής.

Η δυναμική και γεμάτη εντάσεις σχέση μεταξύ της πολιτικής στράτευσης και της καλλιτεχνικής δημιουργίας είναι το αντικείμενο του άρθρου του **Σάββα Στρούμπου**. Με το βλέμμα στραμμένο στη διαρκή αναγκαιότητα της επανάστασης στην κοινωνία και την τέχνη ο συγγραφέας διερευνά αυτή τη σχέση υπό το πρίσμα τόσο των δημιουργών όσο και του κινήματος. Το άρθρο εστιάζει στο ρόλο της στράτευσης και της κομματικής ένταξης των καλλιτεχνών στα επαναστατικά κόμματα κατά την περίοδο της Οκτωβριανής Επανάστασης και του Μάη του '68, ως δύο σημεία καμπής κατά τα οποία η αλληλεπίδραση της τέχνης και της κοινωνικής επανάστασης γέννησαν σημαντικότερα επιτεύγματα, προκειμένου να αντλήσει συμπεράσμα-

τα για τις δυνατότητες στις σημερινές κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες. Βασικό συμπέρασμα του κειμένου είναι ότι η κομματική ένταξη του καλλιτέχνη σε κάποιο επαναστατικό κόμμα είναι μεν αναγκαία, αλλά όχι και ικανή συνθήκη για μια τέχνη στρατευμένη στη χειραφέτηση των καταπιεσμένων.

Το αφιέρωμα κλείνει με το άρθρο της **Μαριάννας Τζιαντζή** για την κατοικία και την αρχιτεκτονική στη Σοβιετική Ένωση. Τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια, «η ρωσική κοινωνία προχώρησε σε εκπληκτικά καινοτόμες συλλήψεις, σχεδόν σε κάθε τομέα: στην πολιτική, την αρχιτεκτονική, την πολεοδομία», προκειμένου να υπηρετήσει τις λαϊκές ανάγκες. Με την πάροδο των δεκαετιών αρχίζουν να εμφανίζονται ανισότητες στην κατοικία, καθώς το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στη στέγαση του κομματικού μηχανισμού και εν συνεχεία στη στέγαση της αφρόκρεμας της σοβιετικής κοινωνίας. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να παραγνωριστούν οι εντυπωσιακές κατακτήσεις του σοσιαλισμού στον τομέα της κατοικίας. Το άρθρο δεν έχει ως στόχο την αντικειμενική εκτίμηση των ανισοτήτων, αλλά μέσα από χαρακτηριστικά παραδείγματα να απεικονίσει την αντανάκλαση των ανισοτήτων «καθώς τα σπίτια, σε όλες τις εποχές, μιλούν για τις κοινωνικές αξίες του χθες και του σήμερα, μιλούν και για τις διαφορές ανάμεσα σε κοινωνικά στρώματα και γεωγραφικές περιοχές». **T**